

6768/49

Wzup 1592063

Gramatyka języka polskiego

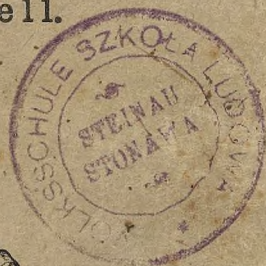
dla

austryackich szkół ludowych pospolitych.

Część I.

Opracował

Armand Karell.

1908

Cena 26 h.

W Wiedniu.

Nakładem cesarsko-królewskiego Wydawnictwa książek szkolnych.

Gramatyka języka polskiego

dla

austriackich szkół ludowych pospolitych.

Część I.

Opracował

Armand Karell.

Niezmieniony przedruk wydania z roku 1907.

1908

Cena egzemplarza broszurow. 26 halerzy.

W Wiedniu.

Nakładem cesarsko-królewskiego Wydawnictwa książek szkolnych.

1908.

159206,⁷
II

Książek, wydanych nakładem c. k. Wydawnictwa książek
szkolnych, nie wolno sprzedawać po cenach wyższych od
wymienionych na tytule.

Prawa autorskie zastrzeżone.

K. 71/6768
13,5. 10,-

Rozdział pierwszy.

Osoby, rzeczy i pojęcia.

§ 1.

Zadania wstępne.

1. *Zadanie.* — Co ty jesteś, chłopiec czy dziewczyna? — Jak ci na imię? Jak się nazywa takie dziecko, które chodzi do szkoły? — Kto uczy ucznia?

Wszystko to są ludzie czyli osoby.

2. *Zadanie.* — Które osoby są ci drogie?

Wypracowanie.

Drogie są mi następujące osoby: ojciec, matka, brat, siostra, babunia, dziadunio, ciocia, wuj, stryj, nauczyciel, nauczycielka, współuczeń i t. d.

Wszystko to są ludzie czyli osoby.

3. *Zadanie.* — Które rzeczy znajdują się na stoliku ucznia?

Wypracowanie.

Na stoliku ucznia znajdują się następujące rzeczy: książka, zeszyt, tabliczka, rysik, gąbka, pióro, ołówek, piórnik.

Wszystko to są rzeczy.

4. *Zadanie.* — Które rzeczy znajdują się w izbie szkolnej? — W izbie szkolnej znajdują się następujące rzeczy:

5. *Zadanie.* — Które rzeczy są w kuchni, piwnicy, chlewie?

6. *Zadanie.* — Jakie sprzęty znajdują się w mieszkaniu?

7. *Zadanie.* — Jakie zwierzęta znajdują się przy domu?

8. *Zadanie.* — Które ptaki domowe znasz? wymień je?
9. *Zadanie.* — Jakie zwierzęta żyją w polu i w lesie?
10. *Zadanie.* — Jakie drzewa rosną w ogrodzie?
11. *Zadanie.* — Jakie zboża rosną u nas?
12. *Zadanie.* — Które rzeczy są zrobione z żelaza?
13. *Zadanie.* — Które rzeczy są zrobione z papieru?
14. *Zadanie.* — Które rzeczy są zrobione z sukna?
-

15. *Zadanie.* — Co jest w człowieku prócz ciała? — Dusza, duch. Co pomaga ci do nauki? — Rozum, uwaga, pamięć. Co czujesz dla rodziny? — Miłość, przyjaźń, wdzięczność. Co jest dobre w ludziach? — Sprawiedliwość, uczciwość, męstwo, cnota.

16. *Zadanie.* — Co jest złe w ludziach? — niesprawiedliwość, gniew, zemsta, zazdrość, grzech.

Rozpatrzmy się, jakich to wyrazów nauczyliśmy się w ostatnich dwóch zadaniach. Co to takiego miłość, cnota, rozum, pamięć? Czy to osoby? Nie. Może to zwierzęta, ptaki lub owady? Także nie. Dlaczego to nie są ani osoby, ani zwierzęta, ani owady? Bo nie są to ludzie, ani istoty żyjące. A więc może to rzeczy czyli przedmioty? Nie, gdyż nie widzimy, nie słyszymy, ani nie możemy się dotknąć miłości lub cnoty, jak drzewa, stołu lub innego przedmiotu.

Nie są to zatem ani osoby, ani rzeczy, lecz **pojęcia**. Tak więc oprócz osób i rzeczy są jeszcze pojęcia i taksamo, jak są w języku wyrazy oznaczające osoby i wyrazy oznaczające rzeczy, tak są jeszcze takie wyrazy, które nie oznaczają ani osób, ani rzeczy, lecz pojęcia.

Wszystkie te wyrazy, które oznaczają osoby, rzeczy i pojęcia, nazywają się rzeczownikami.

17. *Zadanie.* — Co podoba się ludziom w dzieciach?

18. *Zadanie.* — Co nie podoba się ludziom w dzieciach?

19. *Zadanie.* (Użytek lub przeznaczenie rzeczy.)
— Które rzeczy można jeść? (służą do jedzenia, służą za pokarm?)

20. *Zadanie.* — Które rzeczy (płyny, ciecze) można pić?
(służą za napój?)

21. *Zadanie.* — Które rzeczy służą za bieliznę i odzież?

22. *Zadanie.* — Które osoby pracują przy budowie domu?

23. *Zadanie.* — Których rzeczy (narzędzi) używają do
pracy stolarz i cieśla?

24. *Zadanie.* — (Części pewnej całości.) Jak nazy-
wają się części domu?

25. *Zadanie.* — Wymień części pokoju!

26. *Zadanie.* — Które są główne części ciała?

27. *Zadanie.* — Wymień części głowy!

28. *Zadanie.* — Z czego składa się rok, miesiąc,
tydzień, godzina?

29. *Zadanie.* — Jak się nazywają miesiące w roku?

30. *Zadanie.* — Jak się nazywają pory roku?

31. *Zadanie.* — Przepisz następujące wyrazy, a obok
każdego z nich napisz wyraz, który oznacza rzecz przeciwną,
a mianowicie:

1) góra —	8) wojna —	15) bogactwo —
2) dzień —	9) początek —	16) służa —
3) życie —	10) krótkość —	17) przyjaciel —
4) światło —	11) wierzch —	18) zgoda —
5) zdrowie —	12) starość —	19) nienawiść —
6) mężczyzna —	13) pożytek —	20) pytanie —
7) pilność —	14) chłopiec —	21) sława —

np. góra — dolina; dzień — noc i t. d.

Powtórzenie.

Wiesz więc, że wszyscy ludzie są to osoby, a wszystko,
co tylko widzisz w pokoju i na dworze, nazywa się rzeczą
czyli przedmiotem. Do wyliczania osób i rzeczy używamy
mowy i pisma.

Pokaż jaką osobę lub rzecz w pokoju, np. siostrę,
stół! Napisz na swojej tabliczce wyrazy: „siostra“,
„stół!“ Czy to tu na tabliczce jest rzeczywista siostra
i stół rzeczywisty? Nie. Więc cóżto jest? To tylko wyrazy!

Pokaż mi piec w tym pokoju! (Uczeń pokazuje.) — Napisz na tablicy wyraz „piec“! — Czy to tu na tablicy jest piec rzeczywisty? Nie. — Więc cóżto jest? To także tylko wyraz.

Tak więc w pokoju są różne osoby i rzeczy: siostra, stół, piec i t. d., a gdy wymawiasz lub piszesz te ich nazwy wtedy wymawiasz i piszesz wyrazy: siostra, stół, piec i t. d.

Co innego więc jest sama osoba lub rzecz, a co innego nazwa osoby lub rzeczy.

Pokaż mi rzeczy, które nazywają się: dusza, rozum, miłość. Tego uczynić nie można. Dlaczego? — Bo to nie są rzeczy, któreby można pokazać, lecz pojęcia.

Napisz mi kilka stołów. Tego nie zrobię, bo stołu napisać nie można. Więc napisz mi kilka rzeczy! I tego zrobić nie mogę, bo rzeczy napisać nie można. Więc napisz mi kilka rzeczowników albo wyrazów rzeczownych! To można.

32. *Zadanie.* — Napisz 6 imion chrzestnych męskich!

33. *Zadanie.* — Napisz 7 imion chrzestnych żeńskich!

34. *Zadanie.* — Napisz 10 nazwisk familijnych!

35. *Zadanie.* — Napisz 5 nazw rzek krajowych!

36. *Zadanie.* — Napisz 6 nazw miast krajowych!

37. *Zadanie.* — Przepisz następujące rzeczowniki, oznaczające pojęcia umysłowe, a obok każdego połóż rzeczownik, mający znaczenie przeciwne, a mianowicie:

szczęście —	wdzięczność —	zdolność —
-------------	---------------	------------

prawda —	spokój —	miłość —
----------	----------	----------

pewność —	zysk —	nakaz —
-----------	--------	---------

§ 2.

Przymioty i własności osób, rzeczy i pojęć.

38. *Zadanie.* — Jakie powinno być dziecko? Dziecko powinno być: grzeczne, posłuszne, dobre, pilne.

39. *Zadanie.* — Jakie nie powinno być dziecko?

40. *Zadanie.* — Jaki może być kościół?

41. *Zadanie.* — Jaki może być dom?

42. *Zadanie.* — Jaki jest Bóg?

43. *Zadanie.* — Jaka może być myśl?
 44. *Zadanie.* — Jaka może być miłość?
 45. *Zadanie.* — Jakie może być drzewo?
 46. *Zadanie.* — Jakie może być pole?
 47. *Zadanie.* — Przepisz następujące wyrazy, wskazujące jak rzecz. jaka wygląda lub jaki ma przymiot, a obok każdego z nich napisz wyraz, któryby oznaczał przymiot całkiem przeciwny!

wysoki —	pilny —	krzywy —
gorzki —	grzeczny —	mokry —
szeroki —	słodki —	ciepły —
twardy —	zdrowy —	lekki —
biały —	ciasny —	słaby —
pełny —	dobry —	ubogi —
stary —	prędki —	drogi —
syty —	daleki —	wesoły —

np. wysoki — niski, słodki — kwaśny i t. d.

§ 3.

Czynność, byt lub stan osób, rzeczy i pojęć.

48. *Zadanie.* — Co może robić uczeń w szkole? — Uczeń może: czytać, pisać, rachować, śpiewać i t. d.
 49. *Zadanie.* — Co może robić rolnik?
 50. *Zadanie.* — Co robi stolarz?
 51. *Zadanie.* — Co robi kowal?
 52. *Zadanie.* — Jakie głosy mogą wydawać zwierzęta?
 53. *Zadanie.* — Co się może dziać z drzewem?
 54. *Zadanie.* — Co czyni ojciec lub matka?
 55. *Zadanie.* — Przepisz następujące wyrazy i napisz obok każdego z nich wyraz, oznaczający coś przeciwnego!

chwalić —	zamykać —	pozwalać —
kupować —	pytać —	oddalać się —
mówić —	szkodzić —	kochać —
cieszyć się —	znaleźć —	marznąć —
pracować —	spać —	brać —

np. chwalić — ganić i t. d.

Rozdział drugi.

§ 4.

Sąd o rzeczy. — Zdanie.

56. *Zadanie.* Co robi człowiek? — Człowiek pracuje.
Co robi dziecko? — Dziecko bawi się.
Co robi słońce? — Słońce świeci.
Co robi myśliwy? — Myśliwy poluje.

Pamiętaj: O każdym przedmiocie (osobie lub rzeczy) można sobie coś pomyśleć albo coś powiedzieć. Jeżeliśmy sobie o jakim przedmiocie coś pomyśleli, tedy utworzyliśmy **myśl**. Myśl wypowiedziana lub napisana nazywa się zdaniem. Wyraz początkowy każdego zdania piszemy dużą literą; na końcu zdania kładziemy kropkę.

57. *Zadanie.* — Przepisz starannie i bez pomyłek następujące przykłady:

Matka szyje. Córka pracuje. Syn pisze. Dzieci igrają. Służąca przedzie. Babka się modli. Ojciec rządzi. Rodzina słucha.

58. *Zadanie.* — Przepisz poprawnie następujące zdania:

Murzyn jest czarny. Kreda jest biała. Mleko jest słodkie. Uczeń jest pilny. Bławatek jest modry. Poziomka jest dojrzała. Sługa jest wierny. Skąpiec jest chciwy.

59. *Zadanie.* — Przepisz starannie następujące zdania:

Szczupak jest rybą. Orzeł jest ptakiem. Pszczoła jest owadem. Jabłko jest owocem. Złoto jest kruszczem. Cieszyn jest miastem. Wisła jest rzeką. Sól jest minerałem.

§ 5.

Słowa czyli wyrazy i zgłoski.

Zdania składają się z części. Częściami zdań są wyrazy. Zdanie może się składać z 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 i więcej słów czyli wyrazów.

60. *Zadanie.* — Powiedz jakie zdanie, napisz je na tabliczce i powiedz z ilu słów składa się to zdanie!

61. *Zadanie.* — Przeczytaj pierwsze 4 zdania w ustępie 3. Książki do czytania; powiedz z ilu słów składa się każde zdanie!

Uwaga. Przy wymawianiu jednych słów czyli wyrazów poruszamy ustami tylko raz, przy wymawianiu innych dwa, lub trzy i więcej razy. Wyrazy więc składają się z części. Te części, z których się wyraz składa, nazywamy zgłoskami czyli sylabami.

62. *Zadanie.* — Napisz na tabliczce zdanie: „Bóg nagradza dobrych“ i powiedz z ilu słów składa się to zdanie, a potem z ilu zgłosek czyli sylab składa się każde słowo!

Pamiętaj: Wyraz, który ma jedną zgłoskę, zowie się jednozgłoskowym.

63. *Zadanie.* — Napisz 10 jednozgłoskowych wyrazów!

64. *Zadanie.* — Z ilu części składa się wyraz „dobry“?

65. *Zadanie.* — Napisz 10 dwuzgłoskowych słów!

66. *Zadanie.* — Napisz 10 trzyzgłoskowych i 5 czterozgłoskowych wyrazów!

67. *Zadanie.* — Z ilu zgłosek czyli sylab składają się słowa: syn, uczeń, rodzice, urodziny, nieposłuszeństwo, najprzewielebniejszy?

§ 6.

Głoski.

1	2	3	4	5
Ludzie	żegnają	modlitwą	dzionek	spędzony.
Lu-dzie	że-gna-ja	mo-dli-twą	dzio-nek	spę-dzo-ny.

1 2 3

Bóg jest dobry.

Bóg jest do-bry.

Odpisz powyższe zdania i uważaj, że jednozgłoskowych wyrazów nie można dzielić; tylko więcejzgłoskowe wyrazy są rozdzielne.

Uwaga. Zgłoski czyli sylaby mają części. Części zgłosek czyli sylab nazywają się głoskami. Głoski można tylko słyszeć i wymawiać. Litery, które piszemy, są to znaki głosek. Wiele wyrazów ma często więcej liter niżeli głosek.

68. *Zadanie.* — Ile zgłosek ma wyraz papier? — Z ilu części składa się więc ów wyraz? — Jakim więc jest wyrazem?

69. *Zadanie.* — Z ilu głosek i z ilu liter składają się następujące słowa: igła, osa, babka, koń, robactwo, ogrodnik?

Uwaga. Znaki takie, jak **dz**, **cz**, **sz**, **rz**, aczkolwiek składają się z dwóch znaczków, wyobrażają tylko jedną głoskę, ponieważ przy ich wymawianiu słychać tylko jedno brzmienie.

70. *Zadanie.* — Wypisz z następujących słów tylko te, które mają więcej liter, niż głosek: dziecko, słońce, większy, piękny, rodzice, dzwonek, ciemność, uczyć, szanować, pisarz, królestwo, kogut, ramię, szczotka.

71. *Zadanie.* — Wypiszcie z ustępu 5. Czytanki 15 słów, które mają więcej liter, niż głosek!

§ 7.

Abecadło.

Język polski ma 46 głosek, które w piśmie następującymi znakami czyli literami wyrażamy:

a, **ą**, b, **b(i)**, c, **cz**, **ć**, d, **dz**, **dź**, **dź**, e, **ę**, f, **f(i)**, g, **g(i)**, h, **ch**, i, j, k, **k(i)**, l, **ł**, m, **m(i)**, n, **ń**, o, **ó**, p, **p(i)**, r, **rz**, s, **sz**, **ś**, t, u, w, **w(i)**, y, z, **ź**, **ż**.

Wszystkie te litery razem zowiemy abecadłem.

§ 8.

Samogłoski.

Niektóre głoski, jak np. **a**, **i**, **o** . . . dadzą się wymówić same zupełnie głośno, czysto i wyraźnie; inne zaś głoski, jak **u**, **y** . . . nie dadzą się wymówić same wyraźnie, czysto i głośno, lecz potrzeba im pomocy innych głosek.

Otóż te głoski, które się same wymówić dadzą, nazywają się samogłoskami. W języku polskim mamy dziewięć samogłosek: a, e, i, o, ó, u, y, ą, ę.

a) Samogłoski czyste.

Kraj, pan, krata, las, nasz, rak, dzban, twarz.
Pełne, beczeć, krew, dech, lejce, ten, dekret, serce.
Nić, pisz, niski, widz, kij, bicz, liść, litr.
Oko, nos, potok, morg, prorok, około, błoto, gont.
Ryby, wyższy, myj, pył, łysy, żywy, ryś, ryk.
Wuj, mur, kum, ruch, puk, lud, buk, szum.

72. *Zadanie.* — Odpisz powyższe wyrazy i rozłóż je na głoski!

Uwaga: W powyższych słowach brzmią samogłoski a, e, i, o, u, y mocno i czysto; nazywają się przeto samogłoskami czystymi.

73. *Zadanie.* — Wymień 15 wyrazów, w których się znajdują czyste samogłoski!

b) Samogłoski nosowe.

Wąż, mąż, bąk, kąk, rząd, wzgląd, dąb.
Pręt, sęk, kęs, gęś, węch, pęk, zęby.

74. *Zadanie.* — Przeczytaj powyższe wyrazy i napisz je na tabliczce!

Uwaga: Samogłoski ą, ę wymawiają się przez nos i nazywają się dlatego nosowymi.

75. *Zadanie.* — Napisz 15 wyrazów, w których się znajdują samogłoski nosowe ą, ę!

c) Samogłoska pochylona.

76. *Zadanie.* — Czytaj i napisz słowa: Bóg, nóż, pół!

Litera ó, nie wymawia się jak o, lecz zbliża się w wymowie ku u — i dlatego nazywamy ó samogłoską pochyloną.

77. *Zadanie.* — Napisz 10 wyrazów, w których się znajduje pochylone ó!

d) Samogłoski twarde i miękkie.

Miękkimi nazywamy takie samogłoski, które mają własność miękczenia poprzedzającej spółgłoski; twarde samogłoski nie mają tej własności.

Samogłoski twarde są: a, o, ó, u, y, ą.

Miękkie zaś są: i, e, ę (te dwie ostatnie w pewnych tylko razach).

Przykłady miękczenia: wół — wole (ale wół — wołu, woły, wołom i t. d.), sad — sędzie, pas — pasie, Bóg — Boże, pan — panie, góra — górze, czoło — czole, Czech — Czesi, noga — nodze, róg — rogiem, gryzę — gryzie, strata — stracie, lud — ludzie i t. d.

78. *Zadanie.* — Wykaż miękczenie spółgłosek na wyrazach: woda, baba, szczotka, wóz, koza, rosa, anioł, dzban, dom, kupa, harfa, głowa, łan, ręka, wilk, chłop, dwór, krew, nos, dziób, szafa, futro, lew.

e) Dwugłoski.

Dwugłoski au, eu zjawiają się tylko w wyrazach cudzych, np. Australia, Europa i w wyrazach naśladowujących dźwięki zwierząt i natury jak: miau! hau!

Uwaga. Samogłoski są duszą wyrazów i zgłosek. Bez samogłoski niepodobna wymówić ani wyrazu, ani zgłoski jego. W każdej zatem zgłosce musi być koniecznie samogłoska. Z tego zaś wynika zasada, że: ile samogłosek w wyrazie, tyle musi być i zgłosek.

Przykłady. Ile jest samogłosek w wyrazie ciało? — Dwie (cia-ło). Dlaczego dwie? W wyrazie tym samogłoskami rzeczywiście są tylko a, o; i zaś nie jest tu samogłoską, ale tylko znakiem miękczenia, należącym do spółgłoski „c”. A zatem wyraz ciało podzielę na zgłoski tak: cia — ło.

79. *Zadanie.* — Z ilu i z jakich samogłosek składa się słowo igła?

80. *Zadanie.* — Z których samogłosek i z jakich zgłosek składa się wyraz niedziela, sprawiedliwość, nie-szczęście, wielebny, wiosenny, wiewiórka, wiara?

81. *Zadanie.* — Następujący ustęp napisz poprawnie i podkreśl samogłoski!

Wiosna. Na wiosnę zielenią się trawki, drzewa i krzaczki, kwitną rozmaite kwiatki na polach i łąkach, w lasach i na górach, a słowiki i skowronki wesoło przyspiewują wiosnie.

§ 9.

Spółgłoski.

Spółgłosek mamy 37 i dzielimy je na twarde i miękkie. Twardemi spółgłoskami zwiemy te, w których nie słychać żadnego pieszczenia głosu, jako to: p, b, f, w, t, d, s, z, k, g, ch, h, ł, r, m, n. Jest ich razem 16.

82. *Zadanie.* — Wymień 10 wyrazów, zaczynających się twardemi spółgłoskami!

Miękkie spółgłoski są: l, rz, ń, m(i), p(i), f(i), b(i), w(i), g(i), k(i), c, ć, cz, dz, dż, dź, ś, sz, ź, ż, j. Jest ich razem 21.

83. *Zadanie.* — Napisz wyrazy, w których się wyż wymienione miękkie spółgłoski znajdują!

Uwaga 1. Wszystkie twarde spółgłoski i miękkie j (16+1) są pierwotne, wszystkie zaś miękkie, wyjąwszy j, pochodne. Spółgłoski pierwotne czyli pojedyncze wyrażają się w piśmie pojedynczymi znakami; głoski pochodne czyli złożone wyrażają się w piśmie znakami złożonymi; wyjątek stanowią ch, ł, l, c.

Uwaga 2. Do wymówienia spółgłosek potrzebujemy narzędzi mownych, jak: krtani, języka, warg, zębów, gardła i podniebienia, a oprócz tego zmuszeni jesteśmy do spółgłosek dodać jaką samogłoskę, ażeby je wyraźnie wymówić np. b (be), k (ka), f (ef) i t. d.

Pamiętaj: Aby wiedzieć, jaka spółgłoska na końcu wyrazów stać powinna, trzeba często wyraz przedłużyć, np. paw — pawie, ołów — ołowiu, bób — bobu, wróg — wrogu, kark — karku

lud — ludu, wart — warto, raz — razy, kos — kosy, chłop — chłopci, grób — groby, gałąź — gałęzie i t. d.

84. *Zadanie.* — Przytocz kilka wyrazów, kończących się na spółgłoski: p, b, w, g, k, s, z, t, d.

§ 10.

Niezgoda głosek.

Nie wszystkie samogłoski mogą stać po wszystkich spółgłoskach. Nazywamy to **niezgoda głosek**.

a) Po **k i g** nie pisz **y**, ani **e**, np. rok, rokiem (nie rokiem), wróg, wrogiem.

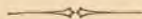
b) Po **d, t, ł, r** nie może stać **i**, np. woda, wody, wodzie, wodę, wodo, wodą, wodom (ale nie wodi).

85. *Zadanie.* — Przytocz 10 wyrazów, w którychby się znajdowały powyższe spółgłoski, np. dynia, tyka, łysy, ryba.

c) Po **l** nie może stać **y**, np. rola, roli, roło, rolę, rolą.

d) Po **sz, ż, cz, dż, rz** nie może stać **i**, np. morze, morza, morzom, morzu (ale **nigdy** morzi).

86. *Zadanie.* — Przytocz kilka przykładów z spółgłoskami: **sz, ż, cz, dż, rz!** np. kosz, kosza, koszu, kosze, koszom, koszyk, nóż i t. d.

Rozdział trzeci.

Rzeczownik.

§ 11.

Rodzaj rzeczowników.

Imiona osób lub rzeczy i pojęcia zowią się **rzeczownikami**, np. krawiec, szewc, stół, ryba, pióro, mądrość.

87. *Zadanie.* — Z następujących wyrazów wymień takie, które oznaczają osobę:

Węgorz, orzeł, wieczór, adwokat, gęś, małpa, jagoda, Alpy, Dunaj, lekarz, przyjaciel, drzewo, piekarz, książę, malarz, chrześcijanin, łóżko, chłopiec, towarzysz, cap, misa, bęben.

88. *Zadanie.* — Z powyższych przykładów wypisz wyrazy, które oznaczają przedmioty nieobdarzone rozumem (rzeczy)!

89. *Zadanie.* — Wypisz z zadania 87. wyrazy, które oznaczają przedmioty żyjące, a potem wymień przedmioty martwe!

90. *Zadanie.* — Z następujących słów wypisz rzeczowniki **zmysłowe**, to jest wyrazy oznaczające takie przedmioty, które można widzieć, słyszeć, czuć, smakować lub dotykać:

Chłop, duch, ciało, miecz, nadzieja, pieśń, gniazdo, zazdrość, wolność, trzewik, kara, młodziemiec, uwaga, król, szczęście, karp, pilność.

91. *Zadanie.* — Z powyższych przykładów wymień rzeczowniki **umysłowe** (pojęcia), to jest wyrazy, oznaczające przedmioty, których nie możesz ani widzieć, ani słyszeć, ani czuć, ani smakować, ani dotykać!

Rzeczowniki **zmysłowe** oznaczają przedmioty, które można pojąć zmysłami; rzeczowniki **umysłowe** oznaczają przedmioty, które sobie tylko pomyśleć można.

Pamiętaj. Mamy trzy rodzaje rzeczowników: męski, żeński i nijaki. Rodzaj rzeczownika poznaje się zawsze po domyślnych słówkach **ten**, **ta**, **to**.

Rzeczownik, przed którym stać może słówko **ten**, jest rodzaju męskiego, np. **ten** obraz.

Rzeczownik, przed którym stać może słówko **ta**, jest rodzaju żeńskiego, np. **ta** rzeka.

Rzeczownik, przed którym stać może słówko **to**, jest rodzaju nijakiego, np. **to** źrebie.

Chcąc zatem poznać rodzaj rzeczownika, trzeba rzeczownik położyć w liczbie pojedynczej i dodać słówko: **ten**, **ta**, **to**.

92. *Zadanie.* — Napisz 10 rzeczowników, przed którymi można położyć słówko **ten**.

93. *Zadanie.* — Napisz 10 rzeczowników, przed którymi można położyć słówko **ta**.

94. *Zadanie.* — Napisz 10 rzeczowników, przed którymi można położyć słówko **to**.

95. *Zadanie.* — Które z wymienionych tu rzeczowników są męskie, które żeńskie, które nijakie?

Dom, pole, rozum, rola, duch, niebo, pień, drzewo, słońce, gwiazda, lew, wrona, wróbel, dzień, Józio, chłopisko, biczysko, lato, ksiądz, książka, mur, wiadro, pierścień, piłka, wola.

§ 12.

Mnogość osób, rzeczy i pojęć.

Rozróżniamy dwie liczby: liczbę **pojedynczą** i liczbę **mnogą**. Jeżeli tylko o **jednej** osobie lub rzeczy mówimy, mamy liczbę **pojedynczą**, np. ojciec pracuje. Jeżeli o **dwóch** lub **wielu** przedmiotach mówimy, mamy liczbę **mnogą**, np. motyle latają.

96. *Zadanie.* — Drzewo kwitnie. Piec grzeje. Żaba jest gadem. Uczeń jest pilny. Wieśniak pracuje. Koń rży.

Napisz powyższe zdania w liczbie mnogiej!

97. *Zadanie.* — Rolnicy orzą pole. Siostry przędą. Muchy brzęczą. Krowy ryczą. Fiołki pachną. Gwiazdy świecą.

Napisz powyższe zdania w liczbie pojedynczej!

98. *Zadanie.* — Powiedz następujące rzeczowniki w liczbie mnogiej:

Murarz, zwierciadło, okno, ojciec, ogród, klasztor, król, biskup, chłopak, jeleni, ramię, więzienie, wiadomość, świadectwo, kogut, potok, orzech, koń, strzała.

99. *Zadanie.* — Powiedz następujące rzeczowniki w liczbie pojedynczej:

Garncze, Turcy, kury, mole, ulice, pagórki, wieńce, misy, kotły, osły, cieleta, owce, dni, sąsiedzi, rzemieślnicy.

§ 13.

Przymiotniki.

Wyrazy takie, które oznaczają **przymiot** pewnej osoby lub rzeczy, nazywamy **przymiotnikami**. Przymiotniki stoją na pytanie jaki — jaka — jakie? Między rzeczownikiem a przymiotnikiem jest ta różnica, że rzeczownik oznacza rzecz samą, a przymiotnik tylko jej przymiot.

100. *Zadanie.* — Następujące wyrazy są przymiotnikami. Odpisz je!

Biały, czerwony, zielony, cienki, długi, szeroki, ubogi, pożyteczny, dobry, bojaźliwy, wdzięczny, piękny, dumny, tępy, krzywy, gładki.

101. *Zadanie.* — Napisz 10 przymiotników!

102. *Zadanie.* — Przepisz przykłady następujące i podkreśl w każdym przymiotnik:

Człowiek pracowity. Uczeń pilny. Dobry obywatel. Wierny przyjaciel. Żebrak ślepy. Pobożny pan. Sędzia sprawiedliwy. Córka posłuszna. Dąb wysoki.

§ 14.

Czasownik.

Wyrazy, które oznaczają, co jaka osoba lub rzecz czyni, zowią się **czasownikami (słowami)**.

Przykłady: pisać, czytać, uważać, wiać, gwizdać.

Czasownik stoi w **stronie czynnej**, jeżeli wyraża, że jakaś osoba lub rzecz coś czyni, czyniła lub czynić będzie, np. Pies szczeka. Nauczyciel uczył dzieci. Ogrodnik będzie podlewał rośliny.

Czasownik stoi w **stronie biernej**, jeżeli orzeka, że z przedmiotem coś się dzieje, działo albo dziać będzie, np. Złodzieje bywają karani. Miasto zostało zburzone. Robota będzie dziś skończona.

Czasownik w **bezokoliczniku** oznacza tylko nazwę czynności, np. płakać, czekać, palić, piec. Bezokolicznik można poznać po końcówce **ć, e, dz.**

103. Zadanie. — Napisz 15 czasowników w bezokoliczniku!

Czasowniki nazywają się dlatego czasownikami, bo każda czynność odbywać się musi w pewnym czasie.

Czasownik, który orzeka, że czynność **teraz** się odbywa, jest położony w czasie **teraźniejszym** np. uczeń czyta.

Jeżeli powiem: Uczeń czytał, to czytanie ucznia odbywało się dawniej, to jest w czasie, który minął, przeszedł, zatem w czasie **przeszłym**.

Jeżeli powiem wreszcie: Uczeń będzie czytał, to czytanie ucznia nastąpi dopiero w przyszłości, w czasie **przyszłym**.

Mamy zatem trzy czasy główne dla każdej czynności: czas teraźniejszy, przeszły i przyszły.

104. Zadanie. — Uczyc się, pisać, czytać, rachować, latać, uważać, mówić, orać, młócić, kosić, kwitnąć, czyścić, sadzić, bronić, śpiewać.

Utwórz zapomocą powyższych czasowników krótkie zdania już to w czasie teraźniejszym, już to w czasie przeszłym lub przyszłym!

np. Uczeń się uczy. Ojciec pisał list. Dziecię będzie czytało i t. d.

105. *Zadanie.* — Napisz 5 czasowników, wyrażających czas teraźniejszy — przeszły — przyszły podług wzoru następującego:

Czas teraźniejszy.

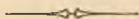
Myślę — piję — rysuję — hebluję — piszę.

Czas przeszły.

Myślałem — piłem — rysowałem — heblowałem — pisałem.

Czas przyszły.

Będę myślał — będę pił — będę rysował — będę heblował — będę pisał.

Rozdział czwarty.

Dalsze ćwiczenia ustne i piśmienne.

§ 15.

Zdanie.

Mowa nasza składa się ze zdań. Każdy ustęp do czytania także ze zdań się składa.

Zdanie jest to myśl wyrażona słowami. Na końcu zdania kładzie się kropka, znak pytania lub wykrzyknik.

Części dłuższego zdania oddzielają się przecinkami (,) alboś rednikami (;).

106. *Zadanie.* — Wypiszcie z ustępu 8. Czytanki naprzód 5 krótkich zdań, a potem 3 dłuższe zdania, w których się przecinki znajdują!

107. *Zadanie.* — Wypiszcie z Czytanki 10 zdań, które na końcu mają znak pytania!

§ 16.

Zdanie proste (gołe).

Wiosna.

Wiosna nadchodzi. Słońce przygrzewa. Śnieg topnieje. Łąka się zieleni. Drzewa kwitną. Skowronek nuci. Kukułka kuka. Bocian klekoce. Rolnik orze. Dziecko płąsa. Smutek ginie. Radość rośnie.

Przepisz starannie powyższy ustęp i podkreśl przedmiot, o którym się coś mówi, jeden raz, a to, co się o przedmiocie mówi, podkreśl dwa razy!

Ćwiczenie ustne: Powiedzcie o różnych osobach i rzeczach, czem są, jakie są, co czynią i co się z nimi dzieje! (np. o Karolku, Marysi, koniu, krowie.)

W każdym zdaniu jest zawsze mowa o pewnej osobie lub rzeczy. W zdaniu: Wiosna nadchodzi, mowa jest o wiosnie, w zdaniu: Słońce przygrzewa, mowa jest o słońcu. Chcąc więc coś powiedzieć, trzeba mieć zawsze jakąkolwiek osobę lub rzecz na myśli.

Rzecz lub osobę, o której się coś mówi lub myśli, nazywamy **podmiotem** zdania.

Można o podmiocie powiedzieć, co czyni, jaki jest, czem jest i co się z nim dzieje.

Podmiot w zdaniu łatwo się wynajduje zapomocą pytania: **kto? co?**

108. Zadanie. — Przepisz starannie następujące zdania i podkreśl w nich podmiot:

(Poranek.) — Niebo jaśnieje. Gwiazdy bledną. Słońce wschodzi. Dzień nadchodzi. Pączki się rozwijają. Kogut pieje. Ptaszki świergocą. Dziecko się budzi. Dziecko się modli. Dziecko się ubiera. Dziecko pracuje.

109. Zadanie. — Koń biegnie. Pies czuwa. Gęś pływa. Jaskółka lata. Wół ciągnie. Pszczoła pracuje. Baran bodzie. Kot miauczy. Serce bije. Zegar idzie. Struna dźwięczy. Burza huczy.

Przepisz powyższe zdania i podkreśl w nich podmiot!

Pamiętaj: Niedość jest mieć na myśli rzecz lub osobę; trzeba orzec czyli wypowiedzieć o niej cośkolwiek. Gdybyśmy się wyrazili np. tak: Wiosna ... i skończyli na tym wyrazie, to niktby nas nie zrozumiał, bośmy o wiosnie nic nie powiedzieli. Lecz wyrażmy się tak: Wiosna nadchodzi, wówczas myśl stanie się jasna, bośmy wyrazem: nadchodzi orzekli coś o wiosnie; wyraz ten jest orzeczeniem.

To, co się orzeka czyli wypowiada o podmiocie, nazywa się **orzeczeniem**.

Zdanie składa się zatem z dwóch części: z podmiotu, czyli osoby lub rzeczy, o której się mówi, — i z orzeczenia, czyli tego, co się o podmiocie wypowiada.

Podmiot i orzeczenie są niezbędne części zdania i nazywają się głównymi albo istotnymi członkami zdania.

Zdanie, w którem się znajduje tylko **sam podmiot i orzeczenie**, nazywa się zdaniem **prostem** albo **gołym**.

110. Zadanie. — Wypisz następujące zdania i podkreśl w nich orzeczenie.

(Rodzina.) — Ojciec gospodarzy. Matka dopomaga. Córka szyje. Syn pisze. Czeladka pracuje. Babka się modli. Dziadunio opowiada. Rodzina słucha.

111. Zadanie. — Uzupełnij każde z następujących zdań podmiotem, pytając się kto? albo co? — uczy. — uczy się. — szyje. — kuje. — strzela. — hebluje. — kąsa. — krzyczy. — piszczy. — jest napojem. — jest rośliną. — jest dumny. — był zimny. — będzie wesoły. — jest zwierzęciem. — jest ubogi.

§ 17.

Podmiot.

Wieśniak i jego sąsiad.

Wieśniak orze. On jest pilny. Woły ciągną. One są powolne. Sąsiad przychodzi. On pozdrawia. Sąsiad się pyta: „Ty już orzesz?” Wieśniak odpowiada: „Rola jest już sucha. Ty już orałeś?” Sąsiad odpowiada: „Ja dopiero jutro będę orał.” Wieśniak pyta się: „Czy żona jest zdrowa?” Sąsiad mówi: „Ona jest czerstwa.” On pozdrawia. On odchodzi.

Uwaga: Podmiotem w zdaniu jest zwykle rzeczownik. Często stoi zamiast rzeczownika jedno ze słówek: ja, ty, on, ona, ono, my, wy, oni, one. Słowa te zastępują rzeczowniki i nazywają się **zaimki**, a ponieważ imiona osób zastępują, zowią się **zaimkami osobistymi**. Te zaimki mogą także być podmiotami. Używa się zaimków, aby uniknąć powtórzenia rzeczowników.

112. Zadanie. — Ułóżcie zapomocą zaimków zdania proste!

113. Zadanie. — Czytaj 63. ustęp w Czytance i oznaczaj wszystkie zaimki osobiste!

114. *Zadanie.* — Powiedz następujące zdania w liczbie mnogiej: Parobek pracuje; on jest pilny. Dziecię płacze; ono jest niegrzeczne. Jabłko leży na ziemi; ono jest zgniłe. Żołnierz walczy; on broni ojczyzny. Kucharka jest pracowita; ona gotuje potrawy.

115. *Zadanie.* — Powiedzcie o następujących osobach i zwierzętach, co one czynią, jakie są. W drugim zdaniu używajcie zaimka!

Wojak, hrabina, dziewczyna, stolarz, wróbel, kury, gęsi, robotnicy, kowal.

Przykład: Wojak walczy. On jest waleczny.

§ 18.

Orzeczenie.

Rzeczownik orzeczeniem.

My jesteśmy chłopcy. Wy jesteście żołnierzami. Franciszek jest hetmanem. Fryderyk jest porucznikiem. Ty jesteś kapralem. On jest oficerem. My jesteśmy przyjaciółmi. Wy jesteście nieprzyjaciółmi.

Wypiszcie powyższe przykłady i podkreślcie orzeczenia!

116. *Zadanie.* — Powiedzcie o różnych rzeczach, czym są!

Uwaga: W wielu zdaniach oznacza orzeczenie, czym podmiot jest. Jeżeli orzeczeniem nie jest czasownik, kładzie się między podmiot i orzeczenie łącznik: jest, był, a, o.

117. *Zadanie.* — Odpowiedzcie na następujące pytania:

Czem jest stół? tablica? szabla? karp? dąb? piwo? kościół? pszenica?

118. *Zadanie.* — Uzupełnijcie następujące orzeczenia odpowiednimi podmiotami:

— jest miastem. — jest wsią. — jest rzeką. — jest drzewem. — jest zwierzęciem. — jest kwiatem. — jest ptakiem. — jest zwierzęciem domowym. — jest zwierzęciem leśnym. — jest kwiatem polnym. — jest górą. — jest ptakiem przelotnym. — jest imieniem. — jest sprzętem domowym.

§ 19.

Przymiotnik orzeczeniem.

Kościół.

Kościół jest wielki. Wieża jest wysoka. Kopuła jest okrągła. Zegar wieżowy jest nowy. Krzyż jest prosty. Dzwony są nowe. Okna są wielkie. Brama jest obszerna. Ołtarz jest piękny. Świeczniki są srebrne. Kazalnica jest ozdobiona. Ławki są drewniane.

Wypisz powyższe zdania i podkreśl orzeczenia!

Uwaga: Orzeczenie może wyrażać, jaki jest albo był podmiot; w takim razie orzeczeniem jest przymiotnik.

Zadania i ćwiczenia.

119. *Zadanie.* — Wyszukajcie do następnych podmiotów orzeczenia przymiotnikowe!

Gałęzie, armia, grządka, łóżko, trumna, podłoga, posłaniec, drzwi, wieś, brony, kaczka, kłos, anioł.

120. *Zadanie.* — Odpowiedzcie na pytanie: Kto albo co jest wielkie? małe? kończaste? okrągłe? wygodne? suche? wilgotne? twarde? grube? cienkie? mocne? słabe? wysokie? niskie? ciepłe? zimne? białe? czerwone?

121. *Zadanie.* — Powiedzcie o następujących częściach domu, jakie są!

Ściany, okna, szyby, drzwi, dach, komin, piwnica, izba, komora, kuchnia, strych.

§ 20.

Stopniowanie przymiotników.

Edward jest grzeczny. Jaś jest grzeczniejszy. Michaś jest najgrzeczniejszy. Koń jest mocny. Wół jest mocniejszy. Lew jest najmocniejszy. Kawa jest słodka. Ciastko jest słodsze. Cukierek jest najśłodszy.

Wypisz i podkreśl powyższe przymiotniki!

Uwaga: Wiele rzeczy może tensam przymiot posiadać, w równym albo nierównym stopniu. Przez maleńką odmianę przymiotnika można wyrazić, która rzecz posiada

przymiot taki w wyższym, a która w najwyższym stopniu. A zatem przymiotniki można stopniować.

Przymiot ma trzy stopnie: pierwszy, drugi, trzeci — to jest stopień równy, wyższy, najwyższy.

122. *Zadanie.* — Odpowiedz na następujące pytania:

Co jest tak wielkie, jak wróbel, ciele, małpa, róża? Co jest tak miękkie, jak masło? Co jest tak proste, jak słoma? Co jest tak krzywe, jak róg? Co jest tak lekkie, jak pióro? Co jest tak kruche, jak kreda?

np. Słownik jest tak wielki, jak wróbel.

123. *Zadanie.* — Odpowiedz na pytania następujące:

Co jest większe od jaja kurzego? Co jest większe od potoku? Co jest większe od krzaka, od wsi, od nożyka, myszy, izby, czółna, czereśni?

np. Od jaja kurzego jest większe jaje gęsie.

124. *Zadanie.* — Odpowiedz na następujące pytania:

Wierzba jest wysoka, buk wyższy, a jaki jest dąb? Krzak jest niski, trawa niższa, a stokrotka jaka? Kot jest drapieżny, lew drapieżniejszy, a jaki jest tygrys? Pręt jest lekki, ołówek lżejszy, a jakie jest pióro! Mleko jest słodkie, cukier słodszy, a jaki jest miód? Nić jest cienka, jedwab cieńszy, a jaka jest pajęczyna? Edmund jest uczony, Stanisław uczeńszy, a jaki jest Bolesław? Piec jest gorący, węgiel gorętszy, a jaki jest płomień?

np. Wierzba jest wysoka, buk wyższy, a dąb najwyższy.

125. *Zadanie.* — W następującym ustępie stoją po trzy wyrazy, mające tensam przymiot.

Napiszcie, która z tych rzeczy posiada przymiot w pierwszym, która w drugim, a która w trzecim stopniu!

Żelazo, ołów, złoto — ciężkie. Cyna, miedź, żelazo — pożyteczne. Potok, rzeka, morze — głębokie. Syn, ojciec, dziadunio — stary. Wapno, kreda, śnieg — biały. Nóż, scyzoryk, brzytwa — ostry.

126. *Zadanie.* — Stopniuj wszystkie następujące przymiotniki:

Twardy, suchy, gruby, młody, ostry, zdrowy, porządny, pełny, pilny, głupi, ciepły, zimny, krótki, słaby, skromny, kwaśny.

Uwaga: Do połączenia wyrazów porównanych służy w stopniu pierwszym wyraz: **jak**; w stopniu drugim używamy wyrazów: **od, nad, niż, niżli, niżeli, aniżeli**; w trzecim stopniu wyrazów: **z (ze), między, z pomiędzy**.

Przykłady: On jest mądry, jak Salomon. Wiedeń jest większy od Lwowa. Słońce jest większe, niż ziemia. Róża jest najwonniejszą między kwiatami.

Aby ze stopnia pierwszego utworzyć formę stopnia wyższego, dodać trzeba końcówkę: **szy, ejszy** np.

chudy	stary	zimny	piękny
chudszy	starszy	zimniejszy	piękniejszy.

Trzeci stopień urabia się z drugiego, gdy do niego przydamy na początku przybranek: **naj**.

np. chudy, chudszy, najchudszy.

twardy, twardszy, najtwardszy.

§ 21.

Czasownik orzeczeniem.

Życie w mieście.

Mieszkańcy wstają. Noc minęła. Słońce zeszło. Dzień nadchodzi. Praca się rozpoczyna. Drzwi domu są otwarte. Psy szczekają. Dziewki wychodzą. Dzieci się budzą. Rodzina śniada. Nauka się rozpoczyna. Ulice będą zamiatane. Wieśniacy przychodzą. Towary bywają sprzedawane.

Przepisz powyższy ustęp i podkreśl orzeczenia!

Uwaga: Jeżeli orzeczenie oznacza, co podmiot czyni albo co się z nim dzieje, tedy orzeczenie wyrażone jest przez czasownik, a czasownik stoi w takim razie w formie (trybie) opowiadania. Czasownik może być użytym w stronie czynnej albo w stronie biernej, np. Nauczyciel chwali ucznia; uczeń bywa od nauczyciela chwalony. Bóg stworzył świat; świat przez Boga został stworzony. Strony biernej w języku polskim rzadko używamy.

Powtórzenie. (Ćwiczenia ustne.)

1. Które wyrazy nazywamy czasownikami czyli słowami? (Wyrazy, które oznaczają, co kto robi (czynność) albo co się z przedmiotem dzieje (stan, byt), zwiemy czasownikami.)

2. Co można czasownikiem oznaczyć? (Czas.)

3. Ile czasów głównych rozróżniamy? (Trzy.) Wymień je!

Liczba czasownika jest dwojaka: liczba pojedyncza i liczba mnoga.

Uwaga: Jeżeli tylko o jednej osobie lub rzeczy jest mowa tedy czasownik stoi w liczbie pojedynczej; jeżeli o jednym lub o wielu przedmiotach coś orzekamy, wtenczas stoi czasownik w liczbie mnogiej, np. Krawiec szyje; krawcy szyją.

127. *Zadanie.* — Napisz 10 zdań dowolnych, w którychby czasownik stał w liczbie pojedynczej, a następnie połóż te zdania w liczbie mnogiej!

128. *Zadanie.* — Przepisz i zmień zarazem zdania następujące tak, aby wyrażały chwilę obecną, a nie przeszłą!

Niebo zajaśniało. Gwiazdy zniknęły. Kogut zapiał. Słońce zeszło. Dzień nadszedł. Rosa błyszczała. Pączki się rozwinęły. Ptaki śpiewały. Dziecko się obudziło. Dziecko się pomodliło.
np. Niebo jaśnieje. Gwiazdy nikną i t. d.

129. *Zadanie.* — Przepisz i przerób następujący opis tak, aby przedstawiał chwilę dawną czyli przeszłą!

Słońce się pokazuje. Żniwiarze śpieszą w pole. W domach zostają tylko dzieci i babki. Dziewczęta rzną zboże sierpami. Parobcy koszą zboże kosami. Kosy błyskają. Zboże kładzie się pokosem. Jedni je zbierają w garści. Inni wiążą je w snopki.
np. Słońce się pokazało.

130. *Zadanie.* — Przepisz i przerób następujący opis tak, aby przedstawiał chwilę, która dopiero ma nadejść t. j. przyszłość!

Niežnośny upał dokucza wszystkim. Żarem płonie niebo. Ziemia pęka. Powiędłe rośliny chylą się ku ziemi. Pot leje się

źniwiarzom z czoła. Biega bydło niespokojne. Psy wywieszają języki. Wszyscy oczekują burzy.

np. Nieznośny upał będzie dokuczał wszystkim.

§ 22.

Zaimki osobiste.

Ja idę do miasta. Ty zostaniesz w domu. Brat pisze. On jest pilny. Pszczoła jest pracowita. Ona broni dzielnie swego pomieszkania. Co uczynił ci Jaś? On mi wzięł książkę. Co robi twoja siostra? Ona szyje. Co czynią ludzie w nocy? Oni odpoczywają. My się właśnie uczymy zaimka. My mamy tylko łatwe zadania i przerabiamy je najprzód w szkole ustnie. I wy zapewne uczycie się w szkole. Może już dalej jesteście, niż my. Dziecko dobre kocha rodziców. Ono jest im posłuszne.

Przepisz powyższe zdania i podkreśl zaimki!

131. *Zadanie.* — Wyszukaj z ustępu któregokolwiek Czytanki zaimki osobiste!

Pamiętaj: Wyrazy: ja, ty, on, ona, ono oznaczają jedną osobę, wyrazy my, wy, oni, one oznaczają dwie lub więcej osób.

Wyrazy te zastępują zwykle imiona osób i zowią się dlatego zaimkami osobistymi.

Zaimki osobiste mogą atoli zastępować także imiona zwierząt i rzeczy, np. Drzewo jest piękne. Ono rodzi owoce.

Rozróżniamy zatem w odmianie czasownika trzy osoby tak w liczbie pojedynczej jak w liczbie mnogiej, a mianowicie:

1. osoba, która mówi, nazywa się **ja, my;**
2. osoba, do której mówię: **ty, wy;**
3. osoba, o której mówię: **on, ona, ono, oni, one.**

Przykłady: Mówiąc o sobie, nie powiem: Nauczyciel . . . ucze was, — ale: **ja** was ucze. Mówiąc do ciebie, nie powiem: Stanisławie uważasz, — ale **ty** uważasz. Mówiąc do was, nie powiem: Uczniowie słuchacie — ale **wy** słuchacie.

Wliczbie pojedynczej służy zaimek **on** dla oznaczenia rodzaju męskiego, **ona** dla rodzaju żeńskiego, **ono** dla rodzaju

nijakiego. **Oni** zastępuje w liczbie mnogiej miejsce osób rodzaju męskiego, **one** oznacza osoby rodzaju żeńskiego i nijakiego oraz służy do oznaczenia rzeczy.

Osoba czasownika jest więc trojaka, liczba dwojaka.

132. Zadanie. — Odmieniajcie następujące czasowniki: piszę, wołam, proszę, noszę, kocham, gotuję, śpiewam w liczbie pojedynczej i mnogiej czasu teraźniejszego, używając zaimków!

np. Ja piszę, ty piszesz, on, ona, ono pisze i t. d.

133. Zadanie. — Odmieniajcie taksamo powyższe czasowniki w czasie przeszłym!

np. Ja pisałem, pisałam, pisałom, ty pisałeś, pisałaś, pisałoś, on pisał, ona pisała, ono pisało i t. d.

Uwaga: W czasie przeszłym rozróżniaj rodzaje!

134. Zadanie. — Odmieniaj taksamo ustnie lub na piśmie powyższe czasowniki w czasie przyszłym!

np. Ja będę pisał, pisała, pisało, albo pisać będę (**nie:** będę pisać!), ty będziesz pisał, pisała, pisało i t. d.

W formie: będę pisał, a, o, rozróżniamy także rodzaje.

Uwaga: Zaimki osobiste często się opuszczają, bo domyślamy się ich z zakończeń czasownika. Jeżeli mówię piszę, to każdy wie, że to ja czynię, a nie inny. Jeżeli atoli jedną osobę przeciwstawić chcemy drugiej, tedy zaimków nie opuszczamy, np. Nie ja popełniłem błąd, lecz ty.

§ 23.

Czasownik posiłkowy.

Poznaliśmy dotąd osobę, liczbę i czas czasowników. Do tworzenia czasów w stronie czynnej i biernej służy czasownik „**być**“ np. będę czytał, byłem czytany, jestem stworzony. Dlatego „**być**“ zowie się czasownikiem posiłkowym. Czasownik ten łączy w zdaniach, których orzeczeniem jest rzeczownik albo przymiotnik, podmiot z orzeczeniem i zowie się **łącznikiem**, np. Dusza jest nieśmiertelna. Wróbel jest ptakiem.

135. *Zadanie.* — Utwórz 6 zdań dowolnych, w których byłby czasownik posiłkowy być w czasie teraźniejszym!

np. Ja jestem pilny; ty jesteś leniwy; Karol jest wesoły i t. d.

136. *Zadanie.* — Jak wyżej, lecz w czasie przeszłym!

np. Ja byłem pilny i t. d.

137. *Zadanie.* — Jak wyżej, lecz w czasie przyszłym!

np. Ja będę pilny, ty będziesz grzeczny i t. d.

138. *Zadanie.* — Utwórz 6 zdań dowolnych zapomocą położonych w czasie przyszłym czasowników: siać, kupować, orać, rysować, malować, uczyć się.

np. Będę siał żyto i t. d.

139. *Zadanie.* — Napisz, co ojciec twój jutro będzie czynił!

§ 24.

Tryby.

1. Tryb oznajmiający.

Poznaliśmy już, że czasownik odmienia się przez osoby, czasy i liczby. Oprócz tego rozróżniliśmy stronę czynną i stronę bierną. Czynność zaś czasownika, odnosząca się zawsze do jakiegoś przedmiotu, daje się wyrazić w trojaki sposób.

140. *Zadanie.* — Szkoła. — Dzieci chodzą do szkoły. W szkole dowiadują się dzieci dużo dobrych rzeczy. W szkole uczą się chwalić Boga. W szkole czytają, piszą, rachują, rysują, śpiewają. Nauczyciel opowiada im czasem wiele ciekawych powiastek. Stoi zwykle albo siedzi w obszernem krześle; dzieci siedzą w ławkach. Nauczyciel pyta, a one odpowiadają. Nauczyciel dyktuje, a one piszą. Czasem wychodzą z nim w pole lub do lasu i tam dopiero poznawają niejedną rzecz pożyteczną. Dzieci kochają swego nauczyciela, i on je kocha serdecznie.

Pamiętaj: Zdania powyższe a raczej orzeczenia czyli słowa tych zdań: chodzą, dowiadują się, uczą się, czytają, piszą i t. d. wyrażają co się rzeczywiście dzieje, co żadnej nie podlega wątpliwości. Jeżeli czasownik wyraża, że coś się

dzieje, działa lub działać będzie rzeczywiście, pewnie, w takim razie stoi w **trybie oznajmującym**.

Przepisz powyższe zdania i podkreśl w nich orzeczenia, wyrażające czynność pewną i rzeczywistą.

141. *Zadanie.* — Napisz 10 zdań dowolnych, ale takich, w którychby czynność pewna i rzeczywista wyrażona była w czasie teraźniejszym!

np. Ogrodnik pracuje. Drzewa kwitną.

142. *Zadanie.* — Napisz również 10 zdań takich, w którychby czynność pewna i rzeczywista była wyrażona w czasie przeszłym!

np. Ojciec pracował. Matka szyła koszulę i t. d.

143. *Zadanie.* — Napisz 10 zdań dowolnych, w którychby czynność pewna i rzeczywista wyrażona była w czasie przyszłym.

np. Brat będzie czytał.

2. Tryb warunkowy.

144. *Zadanie.* — Gdyby człowiek ślepy miał wzrok, widziałby wtenczas co białe, a co czarne. Poznałby także co proste, a co krzywe. Litery w książce ukazałyby mu się czarno, papier biało, okładka kolorowo. Wiedziałby wtenczas, jak wygląda złoto, srebro, воск, cytryna, wapno, niebo, fiołek. Złoto i szkło błyszczałoby mu prześlicznie. A jaką przyjemność sprawiłby mu widok ogrodu kwiatowego lub zbóż w polu! Cała przyroda wydałaby mu się cudowną. Wtenczas dopiero mógłby się nazwać szczęśliwym.

Pamiętaj: Zdania powyższe wyrażają, że coś mogłoby się dziać, ale jest **niepewne** albo **możliwe** tylko, co byłoby, co mogłoby być.

Jeżeli czasownik wyraża **niepewność**, **możliwość**, wtenczas stoi w **trybie warunkowym**. Tryb warunkowy poznasz po słówku: bym, byś, by, byśmy, byście, by.

Przepisz z uwagą zadanie 144. i podkreśl czasowniki, użyte w trybie warunkowym!

145. *Zadanie.* — Wącham nosem. Rozróżniam, co pachnie. Pachnie fiołek, pachnie róża. Wilk rozszarpie owcę. Matka dogląda gospodarstwa.

Zmień w powyższych zdaniach tryb oznajmiający na tryb warunkowy!

np. Wąchałbym nosem.

146. *Zadanie.* — Oby nadeszła wiosna kochana! Oby zaświeciło tve słonko ożywcze! Oby się zazieleniły zboża na polu! Oby zakwitły fiołki w ogrodzie! Oby nadleciało wesołe ptactwo do swych gniazdek! Oby się już ozwały i żaby!

Pamiętaj: Zdania powyższe wyrażają życzenie. Życzenie także wyraża się przez tryb warunkowy.

Przepisz powyższe zdania i podkreśl w nich słowa, wyrażające życzenie czyli słowa, użyte w trybie warunkowym!

3. Tryb rozkazujący.

147. *Zadanie.* — Chłopcy, znieście sanki ze strychów! Zabierzcie siostry ze sobą! Obwoźcie je dzielnie naokoło domu! Tylko bądźcie ostrożni! Nie pchajcie jeden drugiego! A na łód nie chodźcie sami! Po zmęczeniu nie pijcie wody i nie połykajcie śniegu!

Przepisz powyższe zdania i podkreśl w nich czasowniki!

Pamiętaj: Orzeczenia czasownikowe, wyrażające rozkaz, stoją w trybie rozkazującym. Tryb ten ma tak, jak tryb oznajmiający i warunkowy, liczbę pojedynczą i liczbę mnogą. Zdanie, wyrażające rozkaz, jest zdaniem rozkazującym. Przed czasownikiem w trybie rozkazującym stoi często osoba, do której mówimy, np. Chłopcze, stawaj! W takich razach kładzie się po rzeczowniku przecinek, a na końcu zdania wykrzyknik.

148. *Zadanie.* — O nadejdź zimo upragniona! Nie zapomnij przynieść nam dużo śniegu i lodu! Przynieś nam ze sobą gwiazdkę wesołą! Przynieś uciech dużo! Pozwól

biegać i bawić się wesoło na lodzie! Ale pamiętaj także o biednych i nie bądź nazbyt ostrą i długą!

Przepisz zdania te i podkreśl w nich czasowniki!

Uwaga: Przez tryb rozkazujący wyrażamy nie tylko rozkaz albo zakaz, ale także prośbę lub upomnienie.

149. *Zadanie.* — Napisz 10 zdań dowolnych, w których gospodarz wydaje rozkazy swojemu słudze!

150. *Zadanie.* — Napisz 10 zdań dowolnych, w których nauczyciel rozkazuje uczniowi!

151. *Zadanie.* — Napisz 10 zdań dowolnych, w których dziecko prosi matkę o różne rzeczy.

Powtórzenie (Ćwiczenia ustne).

1. Jak nazywamy formę czasowników, która nie wyraża ani osoby, ani liczby, ani czasu, ani trybu?

2. Ile trybów rozróżniamy?

3. Ile czasów głównych mamy?

4. Co wyrażamy przez tryb rozkazujący?

5. Który czasownik służy do urabiania czasów?

§ 25.

O czasie przeszłym i przyszłym.

Każdy czasownik ma dwa czasy przeszłe, np. czyniłem, am, om; czyniłem był, czyniłam była, czyniłam było. Forma „czyniłem” oznacza czynność przeszłą, forma „czyniłem był” czynność już dawno minioną czyli czas zaprzeszczy. Czasu zaprzeszczonego rzadko używamy.

152. *Zadanie.* Połóż następujące czasowniki w czasie przyszłym i utwórz za ich pomocą zdania!

Wiązać, uciekać, dziękować, kwitnąć, narzekać, bielić, kąpać się.

np. Jutro będę wiązał zboże w snopki.

Uwaga: Czas przyszły powyższych czasowników tworzy się zapomocą czasownika „być”, położonego w czasie przyszłym t. j. „będę”. Ale niewszystkie czasowniki urabiają czas przyszły w taki sposób.

153. *Zadanie.* — Napiszę list do matki. Splotę cioci wieniec. Utrzęsę parę gruszek. Padnę ofiarą zbrodni. Chory zesłabnie na siłach. Powiem ci nowinę. Uczynię ci tę usługę.

Przepisz zdania te i podkreśl orzeczenia!

154. *Zadanie.* — Wypisz z poprzedniego zadania czasowniki kładąc je w bezokoliczniku!

np. napisać, utrząść i t. d.

Czy można powiedzieć „będę napisał” lub „napisać będę”? Nie. — Dlaczego nie? Bo „napiszę” już ma znaczenie czasu przyszłego. Co za różnica zachodzi więc między formą „będę pisał”, a „napiszę”? Otóż ta, że ten, który coś napisał, już ukończył pisanie, a ten, który będzie pisał, nie orzeka, że pisanie dokona.

Jakim czasownikiem jest więc słowo pisać? **Niedokonanym.** Jaką czynność oznacza czasownik napisać? **Dokonaną.**

Pamiętaj: Tylko czasowniki **niedokonane** mogą tworzyć czas przyszły złożony. **Dokonane** zaś czasowniki, (jak np. krzyknę, ucieknę, zobaczę, rzeknę, dam, siadę, padnę) nie tworzą takiego czasu przyszłego, lecz mają już w czasie teraźniejszym znaczenie czasu przyszłego.

155. *Zadanie.* — Które z następnych słów są niedokonane, które dokonane?

Blednąć, pleść, gnieść, piec, nieść, targnąć, wodzić, słyszeć, niszczyć, oczernić, zbawić, przerobić, kupować, kupić, panować, kropić, skoczyć, chwytąć, chwycić, stracić, zanieść, zapiąć, widzieć, stłuc.

§ 26.

Zdanie pojedyncze rozwinięte.

Stary surdut.

Oberlin był proboszczem w Alzacyi. Będąc chłopcem, ujrzał w Strassburgu ubogą kobietę, stojącą przed sklepem kramarskim. Chciała ona swojemu chłopcu kupić surducik. Handlarz żądał niewiele za surducik. Miał on litość nad ubogą

kobieta. Kobieta zliczyła swoje pieniądze. Brakowało jej sześć centów do pożądanej ceny. Tych sześciu centów handlarz nie chciał spuścić. Kobieta odeszła smutna. Jej mały chłopczyzna płakał.

Oberlin zbliżył się do sklepu. Potem rzekł do kramarza: „Tu jest jeszcze sześć centów. Dajcie ubogiej kobiecie surducik!“ To rzekłszy oddalił się prędko. Kobieta już go nie miała widzieć.

W domu zapytała go matka: „Jak ci smakowały winogrona? Właśnie w tym celu dałam ci sześć centów.“ Oberlin milczał chwilę. Potem opowiedział matce swoją przygodę.

Wypisz powyższy ustęp i podkreśl podmioty i orzeczenia!

Uwaga: Zdanie, które oprócz podmiotu i orzeczenia jeszcze inne części czyli członki zdania zawiera, jest zdaniem pojedynczem **rozwiniętem**.

W naszej Czytance jest wiele zdań pojedynczych rozwiniętych. Całe ustępy są napisane w samych tylko zdaniach rozwiniętych.

Ćwiczenia ustne: Wymień z Książki do czytania zdania rozwinięte i oznacz w nich podmiot i orzeczenie!

156. *Zadanie.* — Rozwiń następujące zdania proste, dodając coś do podmiotu albo do orzeczenia!

Niedźwiedź mruczy. Poziomki rosną. Posłańcy przychodzą. Jan towarzyszy. Dom się spalił. Kolano jest częścią. Pszczoła zbiera. Chłopcy igrają. Chłopcy pozdrowili.

np. Niedźwiedzie mruczą w lesie.

§ 27.

Zdania opowiadające, pytajne, rozkazujące.

157. *Zadanie.* — Przepisz następujące zdania!

1. Dziecię szanuje rodziców.
2. Czy dziecko szanuje rodziców?
3. Dziecię, szanuj rodziców!
4. Oby dziecko szanowało rodziców!
5. Jakżeto dziecko szanuje rodziców!

Z pięciu przykładów powyższych okazuje się, że zdanie wyrażać może:

1) opowiadanie, 2) pytanie, 3) rozkaz, 4) życzenie, 5) okrzyk albo wołanie.

Po zdaniu opowiadającym kładzie się kropka.

Po zdaniu, wyrażającym pytanie, kładzie się pytańnik.

Po zdaniu, wyrażającym życzenie, rozkaz lub prośbę, kładzie się wykrzyknik.

Po zdaniu, wyrażającym okrzyk lub wołanie, kładzie się wykrzyknik.

158. *Zadanie.* — Przeróbcie następujące zdania rozkazujące na zdania opowiadające, pytajne i życzące!

Jasiu, siedź cicho! Marysiu, szyj! Karolku, przynieś mi cukru! Ludzie, żyjcie w zgodzie! Księżycu, świeć nam jasno!

159. *Zadanie.* — Oznacz formę następnych zdań:

Czy prowadzi kiedy ślepy ślepego? Pamiętaj, człowiecze, zawsze o śmierci! O gdybym mógł być szczęśliwym! Boże, odpuść mi grzechy! Słońce oświeca ziemię. Jak wspaniałe są dzieła Boga! Niewinność i cnota zdobią młodość.

Uwaga: Wszystkie zdania mogą być albo twierdzące albo przeczące, np. Człowiek powinien pracować. Nie wierzę kłamcy. Obym zawsze był dobry! Obym nigdy nie zboczył z dobrej drogi!

§ 28.

Odmiana rzeczownika.

Powtórzenie (ćwiczenia ustne). 1) Jakie wyrazy nazywamy rzeczownikami? 2) Ile mamy rodzajów rzeczownika? 3) Ile liczb mamy? 4) Które rzeczowniki oznaczają rodzaj męski? które żeński? które nijaki? 5) Kiedy używa się liczby pojedynczej? Kiedy liczby mnogiej?

160. *Zadanie.* — Napisz 10 rzeczowników w liczbie pojedynczej, a potem wyraż je w liczbie mnogiej!

161. *Zadanie.* — Ojciec musi być nieraz surowy. Rozkaz ojca jest drogi dla dziecka. Ojcu trzeba dopomagać w pracy. Ojca szanować należy. O ojcie, nie opuszczaj nas! Nauczyciel jest ojcem dla swych uczniów. W ojcu mam opiekuna.

Przepisz te zdania i podkreśl w nich wyrazy: „ojciec, ojca, ojcu i t. d.“

Odpowiedz ustnie na następujące pytania:

1. Kto musi być nieraz surowy? — ojciec.
2. Czyj rozkaz jest dla syna drogi? — ojca.
3. Komu dopomagać trzeba? — ojcu.
4. Kogo szanować należy? — ojca.
5. O, nie opuszczaj nas! — ojcie!
6. Czem jest nauczyciel dla uczniów? — ojcem.
7. W kim masz opiekuna? w ojcu.

Pamiętaj: 5. zdanie wyraża wołanie, a nie pytanie.

162. *Zadanie.* — Uczeń pracuje wytrwale. Postępy ucznia winny być ciągłe. Uczniowi potrzeba opieki i pomocy. Nauczyciel kocha ucznia swego. O uczniu, pracuj wytrwale! Uczniem pragnie być każdy chłopiec. W uczniu pokłada nauczyciel zaufanie.

a) Przepisz te zdania i podkreśl w nich wyrazy: „uczeń“, ucznia i t. d.

b) Odpowiedz na następujące pytania!

1. Kto powinien pracować wytrwale?
2. Czyje postępy powinny być ciągłe?
3. Komu potrzeba opieki i pomocy?
4. Kogo kocha nauczyciel?
5. Wołaj do ucznia: Pracuj wytrwale—!
6. Czem pragnie być każdy chłopiec?
7. W kim pokłada nauczyciel zaufanie?

163. *Zadanie.* — Przepisz następujące zdania, podkreślając rzeczownik: rolnik!

Liczba pojedyncza.

Rolnik pracuje. Praca rolnika jest mozolna. Pomagam rolnikowi. Szanuję rolnika. Rolniku, oszczędzaj! Nie pogardzam rolnikiem. Opowiadam o rolniku.

Liczba mnoga.

Rolnicy pracują. Praca rolników jest mozolna. Pomagam rolnikom. Szanuję rolników. Rolnicy, oszczędzajcie! Nie pogardzam rolnikami. Opowiadam o rolnikach.

Odpowiedz na pytania następujące, najprzód w liczbie pojedynczej, potem w liczbie mnogiej!

1. Kto pracuje? — rolnik, rolnicy.
2. Czyja praca jest mozolna?
3. Komu pomagasz?
4. Kogo szanujesz?
5. Oszczędzaj, —! oszczędzajcie, —!
6. Kim nie pogardzasz?
7. O kim opowiadasz?

164. *Zadanie.* — Matka dogląda gospodarstwa. Serce matki jest tklive. Matce wiadome są potrzeby dziecka. Matkę zawsze kochać trzeba. O matko, pomóż mi! Ta kobieta była naszą matką. Przy matce wychowują się dzieci.

a) Przepisz te zdania i podkreśl w nich wyrazy: matka, matki, matce i t. d.

b) Ułóż z tych zdań taki szereg pytań i odpowiedzi, jak w zadaniu 161., 162. i 163.!

c) Połóż w zadaniu wyrazy: matka, matki, matce i t. d. w liczbie mnogiej!

165. *Zadanie.* — Nauka jest potrzebna każdemu. Światło nauki rozchodzi się daleko. Nauce zawdzięczamy dużo dobrego. Naukę każdy miłować powinien. O nauko, jakżeż wielką jest twoja pomoc! Nauką gardzić nie wolno. W nauce spoczywa przyszłość człowieka.

a) Przepisz te zdania i podkreśl w nich wyrazy: „nauka, nauki i t. d!“.

b) Odpowiedz na następujące pytania!

1. Co jest potrzebne każdemu? — nauka.
2. Czyje albo czego światło rozchodzi się daleko?
3. Komu albo czemu zawdzięczamy dużo dobrego?

4. Kogo albo co każdy powinien miłować?
5. Jakże wielką jest twoja pomoc, —!
6. Kim albo czem nie wolno gardzić?
7. W kim albo w czem spoczywa przyszłość człowieka?

Pamiętaj: Wyrazami pierwszymi **kto? czyj-a-e? kogo?** **komu? kim? w kim?** pytamy się o osoby, wyrazami drugimi **co? czego? czemu? co? czem? w czem?** o zwierzęta, rzeczy i pojęcia.

166. *Zadanie.* — Odpowiedz na następujące pytania wyrazem „skowronek“, zmieniając go według potrzeby!

1. Co śpiewa?
2. Czyje piórka są szare?
3. Komu albo czemu się przypatrujesz?
4. Kogo albo co zobaczyłeś?
5. Jakże pięknie śpiewasz, —!
6. Kim albo czem się cieszę?
7. O kim albo o czem się uczysz?

np. Co śpiewa? Skowronek śpiewa.

167. *Zadanie.* — Zapytuj w następujących zdaniach o wyraz „róża“.

Róża kwitnie. Zapach róży jest bardzo przyjemny. Przypatruje się róży. Widzę różę. Różo, rozwiń swe pączki! Bawię się różą. Chrząszczyk ukrył się w róży.

np. Co kwitnie? Róża kwitnie.

168. *Zadanie.* — Na następujące pytania odpowiedz wyrazem „wiosna“, zmieniając go według potrzeby!

1. Co jest najprzyjemniejszą porą roku? 2. Czego oczekujesz z upragnieniem? 3. Czemu zawdzięczamy zieloność i kwiaty? 4. Co lubisz bardzo? 5. (wołając). 6. Czem się cieszysz? 7. O czem myślisz?

np. Wiosna jest najprzyjemniejszą porą roku.

169. *Zadanie.* — 1. Pszczółka lata. Pszczółki latają. 2. Szukam pszczółki. Szukam pszczółek. 3. Przypatruję się pszczółce. Przypatruję się pszczółkom. 4. Widzę pszczółkę. Widzę pszczółki. 5. Pszczółko! dokąd lecisz? Pszczółki, dokąd lecicie? 6. Cieszę się pszczółką. Cieszę

się pszczołkami! 7. Mówię o pszczołce. Mówię o pszczołkach.

Pytaj się wyrazami kto? co? i t. d., abyś otrzymał odpowiedź: pszczołka, pszczołki i t. d.

Uwaga: W zadaniach 161.—169., zauważyć można, co się dzieje z rzeczownikiem: ojciec, uczeń, rolnik, matka, nauka, skowronek, róża, wiosna, pszczołka — odpowiadającym na wyżej wymienione pytania. Przypatrzyć się tylko rzeczownikowi „ojciec” w zadaniu 160., a spostrzeżesz, że rzeczownik ten różnym podlega **zmianom**. Zmiany te widać w końcówkach, które zmieniają się za każdym nowem pytaniem.

I tak np. po 1-em pytaniu nie widać jeszcze żadnej zmiany rzeczownika ojciec. Po 2-em pytaniu widać już pewną zmianę rzeczownika, bo mu przybyła końcówka **a**. Po 3-em pytaniu występuje końcówka **u**; po 4-em pytaniu końcówka **a**, po 5-em końcówka **e**, po 6-em końcówka **em**; po 7-em końcówka **u**. Lecz nie tylko w liczbie pojedynczej, ale i w liczbie mnogiej podlega rzeczownik różnym zmianom, zawisłym od pytań.

Pytania te są następujące:

1-sze pytanie:	kto albo co (tam jest)?	wuj,
2-gie	„ czy j - a - e, czego albo kogo
(pragniesz)?	wuj a,
3-cie	„ komu albo czemu (ufasz)?	. . . wuj owi,
4-te	„ kogo albo co (widzisz)?	. . . wuj a,
5-te (wołając)	o!	. . . wuj u,
6-te	„ kim albo czem (chlubisz się)?	. . wuj em,
7-me	„ w kim albo w czem (masz na-
dzieje)?	. . . w wuj u.

Tak więc siedmiu pytaniom odpowiada siedm zmian czyli **przypadków** rzeczownika. Całkowita zaś odmiana rzeczownika przez wszystkie siedm przypadków w liczbie pojedynczej i mnogiej nazywa się **przypadkowaniem** czyli **deklinacją** rzeczownika.

Jak w liczbie pojedynczej, tak też i w liczbie mnogiej mamy 7 przypadków, stojących na pytania:

1. Kto albo co (idzie)? wujowie,
2. Kogo, czego (szukasz)? wujów,
3. Komu, czemu (wierzysz)? wujom,
4. Kogo, co (cenisz)? wujów,
5. (Wołając) o wujowie,
6. kim, czym (chlubisz się)? wujami,
7. W kim, w czym (pokładasz nadzieję)? w wujach.

170. *Zadanie.* — Napisz w całych zdaniach odmianę wyrazu „jabłko” przez przypadki i liczby podług następujących pytań:

1. Co rośnie na jabłoni?
2. Czego szukasz?
3. Czemu się przypatrujesz?
4. Co kupujesz?
5. Spadnij z drzewa!
6. Czem się bawisz?
7. W czym są ziarnka?

np. J a b ł k o rośnie na jabłoni. J a b ł k a rosną na jabłoni.

Powtórzenie. (Zadania ustne.)

1. Co zwiemy rzeczownikiem? 2. Jakie rzeczowniki różniamy? 3. Wymień kilka rzeczowników osobowych! 4. Wymień kilka rzeczowników rzeczowych! 5. Które rzeczowniki zwiemy żywotnymi? które nieżywotnymi? 6. Które rzeczowniki są zmysłowe? które umysłowe? 7. Powiedz kilka imion własnych! 8. Wymień 10 imion pospolitych! Rzeczownik jest imieniem pospolitem, gdy oznacza wiele osób lub rzeczy jednego gatunku (np. stół, głowa, kupiec, krzesło). 8. Jak poznajemy rodzaj rzeczownika? 9. Kiedy stoi rzeczownik w liczbie pojedynczej? Kiedy w liczbie mnogiej? 9. Jak nazywamy odmianę rzeczowników przez przypadki i liczby? 10. Ile przypadków mamy? 11. Na jakie pytanie stoją przypadki? 12. Jakie nazwy mają przypadki rzeczownika?

§ 29.

Odmiana przymiotników.

171. *Zadanie.* — Odpowiedz na następujące pytania:

Jaka rybka połknęła robaczka? Jakiej rybki ości są drobne? Jakiej rybce przypatrywałeś się? Jaką rybkę widziałeś w wodzie? Jaką rybką cieszy się dziecko? W jakiej rybce nie znać ości?
np. Mała rybka połknęła robaczka.

172. *Zadanie.* — Jakie rybki połknęły robaczki? Jakich rybek ości są drobne? Jakim rybkom przypatrywałeś się? Jakie rybki widziałeś w wodzie? Jakiemi rybkami cieszy się dziecko? W jakich rybkach nie znać ości?

np. Małe rybki połknęły robaczki.

173. *Zadanie.* — Jakie cielę jest wesołe? Jakiego cielęcia mięso jest smaczne? Jakiemu cielęciu przywiązano dzwonek do szyi? Jakie cielę zarznięto? Jakiem cielęciem cieszy się rzeźnik? Na jakim cielęciu jest mało mięsa?

np. Młode cielę jest wesołe.

174. *Zadanie.* — Jakie cielęta są wesołe? Jakich cieląt mięso jest smaczne? Jakim cielętom przywiązano dzwonek do szyi? Jakie cielęta zarznięto? Jakiemi cielętami cieszą się rzeźnicy? Na jakich cielętach jest mało mięsa?

np. Młode cielęta są wesołe.

Uwaga: Wyrazy **dobry**, **mały**, **młody** oznaczają **przymiot** pewnej osoby lub rzeczy i nazywają się dlatego przymiotnikami. O przymiot osób i rzeczy pytamy się słówkami: **jaki—jaka—jakie?** np. **Jaki** jest ojciec? **dobry**; **jaka** jest ta rybka? **mała**; **jakie** jest to cielę? **młode**.

Gdyby cudzoziemiec, nie znający dobrze języka polskiego, wyraził się np. tak: **świat wielka**, albo **ryba mały**, powiedzielibyśmy mu, że dobrze po polsku mówi się tylko tak: **świat wielki**, **ryba mała**. W zdaniu bowiem „**świat jest wielki**“, wyraz **świat** jest rzeczownikiem rodzaju męskiego (**ten świat**), więc też i przymiotnik „**wielki**“ stosować się musi do niego.

Ale nie tylko w **rodzaju**, lecz oraz i w **liczbie** i **przypadku** przymiotnik stosować się musi do rzeczownika.

Ponieważ przymiotnik zgadzać się powinien z rzeczownikiem w trzech różnych rodzajach, musi mieć przeto trzy osobne formy rodzajowe. Formy te w liczbie pojedynczej oznaczamy końcówkami: — y — lub — i — dla rzeczowników męskich, — a — dla rzeczowników żeńskich, — e — dla rzeczowników nijakich, jakoto: dobry ojciec, dobra matka, dobre dziecko, albo wielki bohater, wielka bitwa, wielkie zwycięstwo.

Ponieważ przymiotnik zgadzać się powinien ze swym rzeczownikiem w przypadku i liczbie, przeto i on także odmienia się przez przypadki i liczby.

Odmiana przymiotnika przez rodzaje, liczby i przypadki zowie się deklinacją przymiotnika.

Przymiotniki deklinują się w stopniu równym, wyższym i najwyższym.

175. *Zadanie.* — Napisz w całych zdaniach odmianę przymiotnika z rzeczownikiem „dobre dziecię” przez przypadki i liczby podług następujących pytań!

Liczba pojedyncza.

1. Jakie dziecię uczy się pilnie? 2. Jakiego dziecięcia rzeczy są czyste? 3. Jakiemu dziecięciu sprawiają rodzice przyjemności? 4. Jakie dziecię wszyscy kochają? 5. (Wołając) Zbliź się! 6. Jakiem dziecięciem szczycą się rodzice? 7. O jakim dziecięciu każdy chętnie wspomina?

np. Dobre dziecię uczy się pilnie.

Liczba mnoga.

1. Jakie dzieci uczą się pilnie? 2. Jakich dzieci rzeczy są czyste? 3. Jakim dzieciom sprawiają rodzice przyjemności? 4. Jakie dzieci wszyscy kochają? 5. (Wołając) Zbliźcie się! 6. Jakimi dziećmi szczycą się rodzice? 7. O jakich dzieciach każdy chętnie wspomina?

np. Dobre dzieci uczą się pilnie.

Uwaga: Przymiotnik stoi przed rzeczownikiem, może atoli i po nim następować, np. sprawiedliwy sędzia albo sędzia sprawiedliwy.

176. *Zadanie.* — Wypisz z ustępu 3. Czytanki wszystkie przymiotniki!

§ 30.

Przymiek.

177. *Zadanie.* — Zapał do pracy zdobi młodzieńca. Słońce wschodzi za górami. Gospodyni gotuje w kuchni śniadanie. Wszyscy siadają do stołu. Ptak leci do klatki. Ptak siedzi w klatce. On siedzi przed klatką. On siedzi za klatką. On siedzi pod klatką. On wylata z klatki przez izbę na dwór. Ptak śpiewa w klatce. Podczas zimy mało tylko ptaków śpiewa. Bez psa nie mógłby pasterz paść trzody.

Wypisz powyższy ustęp i podkreśl rzeczowniki ze słówkami, które przed nimi stoją!

Gdybyśmy się tak wyrazili: Zapał . . . pracy zdobi młodzieńca, myśl nasza byłaby niezrozumiała. Lecz powiedzmy tak: Zapał „do” pracy zdobi młodzieńca, a myśl stanie się jasną, bośmy wyrazem **do** oznaczyli, jaki stosunek zachodzi między zapałem a pracą. Podobnie w zdaniu: Słońce wschodzi za górami wyraz „za” okazuje stosunek, zachodzący między rzeczami: słońce . . . góry.

Wyrazy: do, za oznaczają zatem różne stosunki, zachodzące między dwoma przedmiotami, a ponieważ zawsze stoją przy imieniu, nazywają się **przymkami**. Przymki wymagają zawsze pewnego przypadku albo **rządzą** przypadkami. Niektóre przymki rządzą jednym przypadkiem, inne dwoma i nawet trzema przypadkami.

178. *Zadanie.* — Wymień przymki w następujących przykładach:

Pomimo skargi musiał jeszcze zapłacić. Ogrodnik powraca z ogrodu. Oprócz twego brata nikogo tam nie było. U tego człowieka nie zostanie. W jednym roku pilny uczeń wiele się

nauczyć może. Od wielu lat oczekujemy brata. Nie tylko na lądzie, ale też i w morzu żyją zwierzęta. Po zimie następuje wiosna. Musieliśmy wczoraj przez wodę jechać. Zapłać pan za mnie! Jeżeli nie chcesz iść z nami, pójdziemy bez ciebie. Prosiłem go o pieniądze. Pies leży pod piecem. Nad oknem wisi klatka. Nie kładź palca między drzwi!

179. Zadanie. — Uzupełnij następujące zdania:

Człowiek ma oprócz — jeszcze duszę. Po — jest dobrze spoczywać. Żydzi ciągnęli przez —. Nie chodź bez —! Proś Boga o —. Ryby nie mogą bez — żyć. Nauczyciel chwalił ucznia za —. Słonecznik zwraca się ku —. Zamiast — jedzą ubodzy ludzie kartofle. Niedaleko — leży Wieliczka. Młyn stoi nad —.

180. Zadanie. — Uzupełnij następujące zdania:

Gwiazdy świecą (gdzie?). Jeleń przebywa (gdzie?). Dzwony wiszą (gdzie?). Żaby żyją . . . —. Krowy pasą się . . . —. Lis czyha (na co?). Dym wzbija się (dokąd?). Pasterz pędzi bydło (dokąd?). Rolnik rzuca ziarno (w co?). Piorun spada (na co?). Żniwo odbywa się (kiedy?). Rodziców kochamy najwięcej po Bogu, a nauczycieli po —. Gospodarz wyjechał na pole po —. Dziadek siedzi przed —. Poduszka leży pod —. Nad którą rzeką leży Wiedeń? Praga? Na jakim drzewie rosną jabłka? Gdzie mieszkają wieśniacy?

Pamiętaj: Przyimki oznaczają stosunek przedmiotów do siebie.

§ 31.

Liczebniki.

181. Zadanie. — Odpowiedz na następujące pytania:

Ile rąk ma człowiek? Ile jest palców u każdej ręki? Ile jest palców u każdej nogi? Ile jest palców u obu rąk, ile u obu rąk i nóg? Ile mamy zmysłów? Ile sztuk mają: tuzin, kopa, półkopek, mendel? Ile arkuszy stanowi libré, ile liber ryżę, a ile ryz bełę?

Uwaga: Każdy wyraz, który oznacza ilość czyli liczbę osób lub rzeczy albo też ich porządek, nazywa się

liczebnikiem. Ilość rzeczy można dokładnie oznaczyć, albo tylko w przybliżeniu. Rozróżniamy więc oznaczone i nieoznaczone liczebniki.

Do oznaczonych należą np. jeden, dwa, trzy, dziesięć, sto, tysiąc, milion, dwoje, troje, pierwszy, drugi. Nieoznaczonymi są np. kilka, kilkoro, kilkanaście, kilkadziesiąt, kilkaset, mało, wiele, ile, tyle, siła i t. d.

182. Zadanie. — Które wyrazy w następujących przykładach są liczebnikami oznaczonymi?

Jest dziesięcioro przykazań Boskich. Styczeń jest pierwszym, a grudzień ostatnim miesiącem w roku. Rok tysiąc sześćset ośmdziesiąty trzeci jest pamiętny odsieczą Wiednia przez Sobieskiego, króla polskiego. Dwoje żrebiąt padło jednego dnia. O obojgu państwie zapomniano. Pola albo role są trojaki: jedno na oziminę, drugie na jarzynę, trzecie na ugór. Poczwórne zamknięcie komory zabezpiecza ją od złodziejów.

183. Zadanie. — Wymień liczebniki nieoznaczone w następujących przykładach:

Gdzie wiele panów rządzi, tam się często błądzi. Siła złego, dwóch na jednego. Jeden wielom zaszkodzi. I kilku złotymi dorobić się można majątku. Na balu było kilkunastu mężczyzn i tyleż panien. W tej szkole jest kilkadziesiąt uczniów.

§ 32.

Przysłówki.

184. Zadanie. — Odpowiedz całemi zdaniami na następujące pytania:

Jak świeci słońce? Jak bieży sarna? Jak idzie starzec? Jak pracuje pszczoła? Jak huczy grzmot? Jak ryczy lew? Jak smakuje miód?

np. Słońce świeci jasno (pięknie).

185. Zadanie. — Przepisz następujący ustęp i podkreśl w nim wyrazy, odpowiadające na pytanie jak?

Pszczółka pracuje pilnie. Sztucznie buduje swoje komórki. Żądłem kole straszliwie. Miód jej jest tak słodki, jak cukier. Wosk zaś topi się łatwo. Pożywienia szuka pszczoła przedziwnie. Oczami widzi doskonale. A jak się szybko uwija! Jak dzielnie broni swego mieszkania!

186. *Zadanie.* — Przepisz następujące zdania i podkreśl w nich te wyrazy, które odpowiadają na pytania gdzie, skąd, dokąd, kędy?

Człowiek pracowity znajdzie wszędzie przytułek. Podaj mi książkę, która tam leży już od wczoraj! Nie godzi się żyć zdale od ludzi. Tędy już nie idźmy, ale tamtędy. Skąd wracasz? Wychodzę na rynek: tu podaje przekupka owoce, tam piernikarz zachwala swoje pierniki; dalej siedzi szewc i poleca obuwie zleżające.

187. *Zadanie.* — Przepisz następujące zdania i podkreśl w nich te wyrazy, które odpowiadają na pytanie kiedy?

Drogi kręte rzadko wiodą do celu. Czyś widział kiedykolwiek zaćmienie słońca? Pojutrze będziemy je widzieli. Każde większe miasto było początkowo małą osadą; następnie dopiero urosło do wielkich rozmiarów. Niech każdy rano wstaje, bo kto wcześniej rozpoczyna, temu nigdy czasu nie zabraknie. Niekiedy dłuższy odpoczynek po pracy koniecznym jest dla człowieka. Nieraz zrywamy się ze snu ciężkiego. Kto raz skłamał, temu potem nikt nie wierzy. Żyliśmy wczoraj, żyjemy dzisiaj, ale Bóg wie, czy będziemy żyli jutro.

188. *Zadanie.* — Napisz 10 zdań dowolnych, określając orzeczenie słówkiem, odpowiadającym na pytanie jak?

np. Franuś biegał prędko.

189. *Zadanie.* — Napisz 6 zdań dowolnych, określając orzeczenie słówkiem, odpowiadającym na pytanie kiedy?

np. Karolek nie chciał wstawać wcześniej.

190. *Zadanie.* — Napisz 6 zdań dowolnych, określając orzeczenie słówkiem, odpowiadającym na pytanie gdzie?

np. Nigdzie nie czyni źle!

Uwaga: Wyrazy, które czynność jaką albo przymiot bliżej określają, nazywają się przy-

słówkami. Przysłówki dzielą się na przysłówki sposobu, czasu i miejsca. Przysłówki sposobu odpowiadają na pytanie jak?, przysłówki czasu na pytanie kiedy?, przysłówki miejsca na pytanie gdzie?

Zowią się dlatego przysłówkami, ponieważ zwykle stoją przy słowach (czasownikach). W zdaniu „Tatry są bardzo wysokie” służy przysłówek „bardzo” do określenia przymiotnika. W zdaniu „piorun leci nadzwyczaj szybko” służy przysłówek „nadzwyczaj” do określenia przysłówka „szybko”.

191. Zadanie. — Napisz ośm zdań; określ orzeczenia ich przysłówkami!

Uwaga: Przysłówki można stopniować, np. Świeca świeci jasno, lampa świeci jaśniej, ogień na kominie świeci najjaśniej.

192. Zadanie. — Wyraż w dowolnych zdaniach stopniowanie przysłówek: pięknie, prędko, mądrze!

193. Zadanie. — Które wyrazy w następujących zdaniach są przysłówkami: pięknie, prędko, mądrze!

Wiaterek wieje z lekka, a burza szumi strasznie, wywraca gwałtownie drzewa, zrywa nagle dachy i wyrządza niespodzianie wiele szkody. Bardzo pilni uczniowie sprawiają nauczycielom nader wielką radość. Tylko przy szczególnie gorliwej nauce moglibyście robić znakomite postępy. Pilni uczniowie i pilne uczennice wstają rano, a wcześniej udają się na spoczynek. Żelazo daleko większy przynosi pożytek niż złoto.

Ćwiczenia ortograficzne.

ó, u.

Na wiosnę topnieje lód. Lud wiejski idzie na targ. Gospodarz ma bróg siana. W mieście naprawiają bruk. Pan Bóg stworzył świat cały. Buk rośnie w lesie. Gospodarz zwiózł z pola kilka kóp pszenicy. Kup mi kilka piór! Stróż rąbie drzewo na podwórzu. Nie struż ławki! Nie ucz się

w czasie zmroku! Nie psuj ócz! Wróg najechał kraj. Myśliwy trąbi w róg. Po wojnie panuje często straszny mór. Kula armatnia rozbija mur. Założono handel skór. Jakiż pożytek można mieć z kur?

ę, a, en, on, om.

Słyszę rżenie i tętent koni. Przeraza mnie ten tęskny śpiew. Rolnik zebrał piękny plon. Nie wałęsaj się po ulicy. Len uprawia u nas każdy gospodarz. Lękam się o twoje życie. Klon ma piękną koronę. Kontent jestem z twojej usługi. Kto wstąpił po Maryi Teresie na tron? Co tam trą? Grom roztrzaskał dąb. Wypielegnowałem kilka winnych gron. Zdolny muzyk zachwyca swą grą. Ukraj mi kromkę chleba!

t, d.

Kotek skrył się pod łóżko. Wśród ciężkiej pracy występuje pot na czoło. Gdzie są siatki na motyle? Sąsiadki je zabrały. Ludzie przechodzą małą rzeczkę w bród. Obmyj z ręki brud! Leniwemu dokucza głód. Kup łut pieprzu! Dziaatki bawią się w ogrodzie. Przed kościołem zebrzą dziadki. Ład zachowuj w rzeczach swoich! Nie obdzieraj łat! Zatamaj pęd kół młyńskich! Dlaczego nie założyłeś koniowi pęt? Idę po śrut do sklepu. Pośród traw ukazuje się kwiat.

k, g.

Mój brat zmókł bardzo i nie mógł pójść do was. Z kuźni dolatuje stuk młotów. Gospodarz sprzedał stóg siana. Głóg jest krzewem. Czy spłaciłeś dług? Praczką robi ług. Łuk służy do strzelania. Kruk ma czarne pierze. Krowa utraciła róg. Ile miesięcy ma rok? Drobnym druk psuje wzrok. Ciemny nie widzi przed sobą dróg.

ch, h.

Otrzymałem hojną nagrodę. Choiną upiększają sale. Hoży chłopczyk biega po ogrodzie. Chorzy oczekują lekarza.

Chart goni zająca. W czym hartują stal? Leniwy uczeń zaniedbuje nauki dla błahych przyczyn. Które naczynia robią z blachy? Gdzie leży moja chustka? Możesz ją zostawić na huśtawce.

f, w.

Szczęśliwy traf mnie tu sprowadził. Znalazłem różne gatunki traw. Popraw moje zadanie! Potraf je bez błędu napisać! W jesieni zwożą z łąk potraw. Okręt zniknął wśród fal morskich. Nie wal tej ściany!

p, b.

Zanieś sierp do naprawy. Już go naprawia pasierb. Piekarz piecze chleb. Pies chłepce wodę. Czy niema pomp przy studniach? Słyszę głos trąb i huk bomb. Gdzie mógłbym dostać farb? Karp żyje w stawie i w rzece. Wielbłąd ma garb. Złap kilka żab! Mięso z łap niedźwiedzi służy jako przysmak. Do łapki wpada żabka.

u, ł.

Pszczoła ukluła mnie w rękę. Wewnątrz jaja jest błonka, białko i żółtko. Znalazłem małe kółko od zegarka. Osieł tarzał się w kałuży. Na wałku zwijają płótno.

z, s.

Blisko kościoła jest szkoła. Kupiłem pięć obrazków. Przynieś mi trochę piasku. Zaraz powrócę do was. Nie ma u nas pięknych ras psów. Daleko stąd do lasu? Tam śpiewa tak pięknie kos. Na skałach widać kilka kóz. Starzec podpira się laską. Pan jeździ kolaską. Podaj mi gorące żelazko! Powrosło jest ze słomy. Powróz jest z konopi. Przystąpiłem jeden schód. Robotnicy wychodzą z hut.

ś, ź.

Nie gryź orzechów! Nie mogę ich zgryźć. Ani prośbą, ani groźbą nie wskórać z upartym nie można. Poślę cię po koźlę. Rzeźnik bydło kupuje na rzeź.

dz, c.

Lepszy rydz jak nic. Każ zaprządz konie! Czy pojedziesz na przechadzkę? Podaj to do władz: Książd ratował pogorzelców. Zebrał dla nich tysiiąc reńskich.

ć, dź.

Młódź poszła do lasu. Rybak naprawia sieć. W szkole siedź spokojnie. Czem jest miedź? Chcę mieć zawsze czyste sumienie. Łódź zatonie. Nie łudź się! Zanuć pieśń pobożną! Nie nudź chorego! Młóć konicz w czasie mrozu! Idź się obuć! Zbudź śpiącego brata!

sz, ż.

W ogrodzie kwitnie dużo róż. Nie rusz, co nie twoje! O której godzinie jesz obiad? Jeż uchwycił mysz. Nie strasz bojaźliwych. Straż śledzi złoczyńców. Skrziesz ognia krzemieniem! Strzeż się iskry!

rz, sz.

Nie mórz ptaszka głodem! Zwierz spowiednikowi tajemnicę! Jak się zwiesz? Zwierz dziki kryje się w lesie. Dudarz gra na kobzie. Może masz kilka centów? Obdarz go przecie! Nie sparz się wrzącą wodą!

cz, trz, szcz, żdź, czcz.

Gdzie drwa rąbią, tam trzaski lecą. Na wierzchu czaszki rosną włosy. Nie trzyj ócz! Trzej bracia idą. Ucz się pilnie! Uczesz się! Wytrzep ubiór! Czosnek jest warzywem. Pies strzeże domu. Szczekaniem daje znak, że ktoś obcy się przybliża. Na strzesze gnieździ się bocian. Dlaczego nie dajesz ostrzydz włosów? Przychodzę ostrzedz cię przed niebezpieczeństwem. Pszczółka zbiera sok z kwiatów. Co tam tak trzeszczy? Nie trzeba patrzeć na słońce. Jaszczurka nie jest szkodliwa. Jeżdżę często do miasta. Głodny człowiek ma czczy żołądek. Ziemia pragnie dżdżu. Szczenięta skowyczą.

T r e ś ć.

Rozdział pierwszy.

Osoby, rzeczy i pojęcia.

	Str.
§ 1. Zadania wstępne	3
§ 2. Przymioty i własności osób, rzeczy i pojęć	6
§ 3. Czynność, byt lub stan osób, rzeczy i pojęć	7

Rozdział drugi.

§ 4. Sąd o rzeczy. — Zdanie . . .	8
§ 5. Słowa czyli wyrazy i zgłoski . . .	9
§ 6. Głoski	9
§ 7. Abecadło	10
§ 8. Samogłoski	10
§ 9. Spółgłoski	13
§ 10. Niezgoda głosek	14

Rozdział trzeci.

Rzeczownik.

§ 11. Rodzaj rzeczowników . . .	15
§ 12. Mnogość osób, rzeczy i pojęć . . .	16
§ 13. Przymiotniki	17
§ 14. Czasownik	17

Rozdział czwarty.

Dalsze ćwiczenia ustne i
piśmienne.

§ 15. Zdanie	20
§ 16. Zdanie proste	20

§ 17. Podmiot	22
-------------------------	----

Orzeczenie.

§ 18. Rzeczownik orzeczeniem . . .	23
§ 19. Przymiotnik orzeczeniem . . .	24
§ 20. Stopniowanie przymiotników . . .	24
§ 21. Czasownik orzeczeniem . . .	26
§ 22. Zaimki osobiste	28
§ 23. Czasownik posił- kowy	29
§ 24. Tryby	
1. Tryb oznajmiający	30
2. Tryb warunkowy	31
3. Tryb rozkazujący	32
§ 25. O czasie przeszłym i przy- szłym	33
§ 26. Zdanie pojedyncze rozwinęte	34
§ 27. Zdania opowiadające, py- tajne, rozkazujące	35
§ 28. Odmiana rzeczow- nika. Powtórzenie (za- dania ustne)	36
§ 29. Odmiana przymio- tników	42
§ 30. Przyimek	44
§ 31. Liczebniki	45
§ 32. Przysłówki	46
Ćwiczenia ortograficzne	48

KSIEGARNIA
ANTYKWARIAT

10.

672214 E
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Biblioteka Śląska w Katowicach

Id: 0030000579356

II 159206/1